

Darja Zaviršek, Zgodba o Josipdolu, RK ZSMS, Ljubljana 1987

Kot pove že naslov, gre za knjigo, ki govori o prebivalcih Josipdola, majhnega kraja pri Ribnici na Pohorju. Knjiga je podnaslovljena kot Antropološka študija. Ker je tovrstnih izdelkov, ki tako celovito in zjedreno obravnavajo odnose v neki skupnosti, pri nas zelo malo, je primerno opozoriti na nekaj aspektov.

Ze naslov pove, da gre za zgodbo, ki ni samo študija, analiza, pač pa nekaj več - je pripoved o skupnostni akciji. Na začetku je šlo pravzaprav za socialno akcijo v povsem skupnostnem smislu, ki je bila eden od projektov mladinske delovne akcije na Kobanskem, kar pomeni, da so bili na začetku v ospredju povsem pragmatični, tisti najnujnejši problemi, ki naj bi se ublažili s prostovoljnim delom. Iz tega in ob tem pa se je razvil nekakšen podprojekt, ki je po Darjini zaslugi prerastel v socialno-antropološko študijo, nastalo iz nestrukturiranih razgovorov, zbiranja ter analize gradiva o zgodovini Josipdola, in seveda z ekskurzom v teorijo mita, katerega aplikacija na josipdolsko skupnost dobro ponazarja tehtnost tistega reka, ki pravi, da je najboljša praktična stvar dobra teorija.

Skozi enajst poglavij, ki so na stotih straneh zvezana v analitično, a berljivo in preprosto pisano pripoved, se nam Zgodba o Josipdolu razkriva pravzaprav na treh ravneh: na sociološki, na socialni in na nezavedni ravni.

Na prvi ravni se nam kaže Josipdol kot usoda tipično delavskega kraja, ki je pod različnimi režimi in različnimi ideologijami (vse do leta 1800) vedno znova doživljal vzpon in propad, pri čemer je propad najdosledneje izveden 1984 leta, ko sta izkoriščanje in kriminal (od zunaj nameščenih) direktorjev pripeljala do zaprtja kamnoloma. Vse do takrat

so delavce mirili z besedami, ki so jih poslušali že vsaj v tridesetih letih s strani takratnega kapitalista Lenarčiča - "Potrpite, saj bo šlo na bolje!", v resnici pa se je zgolj nadaljeval nezadržan propad Josipdola. V prejšnjem sistemu se je temu procesu še lahko reklo t.i. prvotna akumulacija kapitala, ki pa je po revoluciji evoluiral v socialistično korupcijo, kar je imelo za Josipdolsko skupnost pomen naravne katastrofe: nujna je bila likvidacija kamnoloma in s tem se je razbilo, kot ugotavlja avtorica, "edino materialno sredstvo, skozi katerega se je skupnost ohranjala in se prepoznavala" (str.58). To je potegnilo za sabo tudi ukinitve edine gostilne, ki je v kraju delovala kot "institucija komunikacijskih vezi", kar je imelo za posledico "smrt Josipdola", kot so temu rekli sami domačini (str.59).

Če je eno glavnih meril socializma prav preraščanje neenakosti med centrom in periferijo, je "smrt Josipdola" eklatanten primer zapostavljanja potreb po inovacijah (nespremenjena "tehnologija" ročnih kladiv in "špic" ter "purharske" delovne sile v kamnolomu) ter potreb po razvisti komunikacij - zato je Ribnica postajala vse bolj periferija Radelj, Josipdol pa periferija Ribnice (eden od intervjuvancev pravi: "Občina nas gleda z devetega stališča", str.95). Namesto povezovanja na podlagi notranjih različnosti, ki bi sprostila mobilnost, je socializacija ("podružbljanje") v Josipdolu uvedla obraten proces - izolacijo skupnosti ter atomizacijo njenih prebivalcev; če so se delavci še v tridesetih letih lahko kot kolektiv organizirano uprli izkoriščanju s splošnim štrajkom, odmevnim po vsej Sloveniji, gre zdaj za tiho propadanje kraja z ogromnim odstotkom invalidsko upokojenih in z alkoholizmom kot prevladujočo folkloro Josipdolčanov.

Tu se začne tisti nivo branja, ki mu lahko rečemo socialni. Gre za (trenuten) presek skupinic znotraj Josipdolske mladine, ki vendarle ni nekaj slučajnega, saj kaže na razmere, ki so naredile po eni strani "ideološko vzgojeno" in "neproblematično" mladino (str.72), ki pa je ob tem soočena z velikim pomanjkanjem socialnih alternativ znotraj skupnosti (velja zlasti za tiste iz nižjega sloja) in hkrati obremenjena z travmatičnostjo prehoda v drugo, bodisi študijsko ali življenjsko okolje razvitejšega kraja (iz intervjujev: "Če se nekdo na nekaj navadi, ne more drugače... Imel sem možnost, da bi se odselil. Fužinar mi je ponujal stanovanje, pa nisem sprejel"... "Jaz sem eden tistih, ki ne vem, kako bi se privadil"...Itd.) Zelo poučna je tudi analiza podatkov o nezakonskih otrocih, ki se nanašajo na predvojni čas in na prvo sociološko študijo v Sloveniji, ki jo je naredil župnik Jože Lampret (1938). V

njej je izpostavil sovpadanje upada števila zakonskih in porast števila nezakonskih rojstev s slabimi gospodarskimi razmerami, kar se pozna še danes v velikem številu nezakonskih otrok in izvenzakonskih skupnosti v Josipdolu, kjer "Poroka ljudem ne predstavlja temeljnega kamna, ki je za skupno življenje dveh potreben" (str.51), kot ugotavlja avtorica, kar je za takšen nerazvit in tradicionalen kraj vsekakor nenavadno.

Tretja, recimo ji nezavedna raven, govori o mitu kot središčni pripovedi o nastanku in obstanku Josipdola, ki je v funkciji nekakšnega veznega tkiva josipdolske kulture in se zato upravičeno vleče kot rdeča nit skozi celotno knjigo. Avtorica govori o dveh mitih - o mitu kot genizi josipdolske skupnosti, katerega glavni junak je Josip Langer s svojim nesrečnim sinom, in o mitu kot "ekonomskem kodu" (mit o kamnu in kamnoseštvu). Če je prvi mit pripraven nadomestek za izgubo zgodovinskega spomina josipdolskih prebivalcev, pa je drugi mit ustrezen zlasti v ideološkem smislu. Prav v tem delu, ki mu recenzent (dr. Stane Južnič) priznava celo "dvig do literarne ravni", so dragoceni nastavki za razmišljanje o mitu kot socialnem proizvodu in načinu integracije skupnosti; pri tem so nakazane tudi možnosti manipuliranja z mitom, ko se lahko uporabi v instrumentalne namene, kar je zelo blizu tistemu pojavu, ki mu pravimo religija. (Ob tem ni nepomemben podatek, da je mit o nastanku Josipdola, ki ga učijo celo v osnovni šoli, nastal prav v Ribnici kot tradicionalno-rivalskem kmečkem naselju nasproti delavskemu Josipdolu).

Nenazadnje je Zgodba o Josipdolu tudi dober primer takoimenovanega kvalitativnega in akcijskega raziskovanja. Intervjuji, objavljeni na koncu knjige, pa so dragocen material, ki presega zgolj kvantitativni pristop.

"Hudič tolče po nas", pravi ena od intervjuvank (str.83), ko govori o razmerah v Josipdolu. In tudi v tem smislu je knjiga danes izredno aktualna.